

KIRK YIL

Halit Ziya Uşaklıgil (İstanbul, 1865 – 27 Mart 1945) Öğrenimine Mercan'daki mahalle mektebinde başladı, daha sonra Fatih Askeri Rüştiyesi'ne yazıldı. Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında ailesi İzmir'e taşınınca öğrenimini İzmir Rüştiyesi'nde sürdürdü. Özel hocalardan Fransızca, Mekhitarist adlı okulda İtalyanca öğrendi. İzmir Rüştiyesi'nde Fransızca hocalığı, Osmanlı Bankası'nda memurluk yaptı. İzmir İdadisi'nde Türk Edebiyatı dersleri verdi. Vilayet Mesâlih-i Ecnebiye Kalemî başkâtipliğine getirildi (1893). Reji İdaresi'nden başkâtiplik teklifi alınca İstanbul'a gitti (1893). 1909 Nisan'ına kadar 16 yıl Reji İdaresi'nde çalıştı. Darülfünun'da Batı Edebiyatı ve Estetik dersleri verdi. 31 Mart Olayı'ndan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi; V. Mehmet Reşat'ın Mabe-yin başkâtibi oldu (1909-1912). Bir süre âyan üyeliği yaptı. Reji'nin yerini alan Tütün İnhisarı'nın idare meclisi başkanlığına atandı. 1912-14 arasında Darülfünun'da Batı Edebiyatı ve Estetik dersleri verdi. 1914'te ailesiyle birlikte Paris, Bükreş, Viyana'da ve Almanya'nın çeşitli şehirlerinde bulundu. Bir ara Matbuat Cemiyeti başkanlığına getirildi. 1937'de Tiran elçiliğinde başkâtip olarak çalışan oğlu Halil Vedat'ın intihar kendisini çok sarstı. 1905'ten beri oturduğu Yeşilköy'deki köşkünde öldü, Bakırköy Mezarlığı'na, oğlu Halil Vedat'ın mezarının yanına gömüldü. Halit Ziya altmış yıl kadar devam eden yazı hayatında öykü, roman, düzyazı şiir, tiyatro, anı, hitabet, makale ve edebiyat tarihi gibi değişik türlerde yapıtlar vermiş, özellikle öykü ve romanlarıyla yenileşme dönemi Türk edebiyatına damgasını vurmuştur.

Eserleri: *Roman:* “Sefile” (Hizmet gazetesinde tefrika halinde kalmıştır, 1887), *Nemide* (1889), *Bir Ölü'nün Defteri* (1889), *Ferdi ve Şürekâsı* (1894), *Mâi ve Siyah* (1897), *Aşk-ı Memnu* (1900) *Kırık Hayatlar* (1924), *Nesli-âhir* (yarım kalmış tefrika, 1990). *Öykü:* *Bir İzdıvacı Tarih-i Muâşakası* (1888), *Bir Muhtıranın Son Yaprakları* (1888), *Küçük Fıkralar* (1896), *Bu muydu?* (1896), *Heyhat* (1896), *Bir Yazın Tarihi* (1900), *Solgun Demet* (1901) *Bir Şi'r-i Hayal* (1914), *Sepette Bulunmuş* (1920), *Bir Hikâye-i Sevda* (1922), *Hepsinden Acı* (1934), *Aşka Dair* (1935), *Onu Beklerken* (1935), *İhtiyar Dost* (1937), *Kadın Peçesi* (1939), *İzmir Hikâyeleri* (1950). *Oyun:* *Kâbus* (1918), *Fürûzan* (A. Dumas Fils'ten uyarlama, 1918), *Fare* (E. Pailleron'dan uyarlama, 1924). *Düzyazı Şiir:* *Mensur Şiirler* (1889), *Mezardan Sesler* (1889). *Anı:* *Kırk Yıl* (1936), *Saray ve Ötesi* (1940-42), *Bir Acı Hikâye* (1942).

Abdullah Uçman (Edirne, 17 Şubat 1951) İlk ve orta öğrenimini Edirne'de tamamladı (1968). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu (1972). 1976'da *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'nin yayımına katıldı, 1978'de Mehmet Kaplan'ın asistanı oldu, 1981'de doktorasını tamamladı. 1984'ten beri Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi ve bölüm başkanı. Uzun süredir Rıza Tevfik Bölükbashi ve arşivi üzerine çalışmaktadır.

Kitapları: *Eşrefoğlu Rûmî* (1976), *Koca Sekbanbaşı Risalesi* (1976), *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Sefâretnâmesi* (1977), *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri* (1982), *Cenab Şahabeddin'in Bütün Şiirleri* (1984), *İstanbul'da Bir Ramazan* (Cenap Şahabettin'in yazıları, 1994), *Şiiri ve Sanat Anlayışı Üzerine Rıza Tevfik'ten Ali İlmî Fânî'ye Bir Mektup* (1997), *Edebiyat-ı Cedide'ye Dair Ali Ekrem'den Rıza Tevfik'e Bir Mektup* (1997), *Türk Dilinin Sadeleşmesi ve Hece Vezni Üzerine Bir Münakaşa* (1997), *Bir 150'liğin Mektupları* (1998), *Ebübekir Râtib Efendi'nin Nemçe Sefâretnâmesi* (1999), *Rıza Tevfik'in Şiirleri ve Edebî Makaleleri Üzerinde Bir Araştırma* (2004), *Fatih'te Geçen Kırk Yılın Hikâyesi* (2009), *Rıza Tevfik'in Sanat ve Düşünce Dünyası* (2011), *Rıza Tevfik'ten Eşi Nazlı Hanım'a Mektuplar* (2012), *Rıza Tevfik'in Mektupları* (2016).

*Halit Ziya Uşaklıgil'in
YKY'deki kitapları:*

Hikâye (haz. Nur Gürani Aslan, 1998)
Kırk Yıl (haz. Abdullah Uçman, 2017)

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL

Kırk Yıl

Hazırlayan
Abdullah Uçman

Yaşantı

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 4986
Edebiyat - 1429

Kırk Yıl / Halit Ziya Uşaklıgil
Hazırlayan: Abdullah Uçman

Kitap editörü: Murat Yalçın
Düzeltili: İlknur Yurtbaşı

Kapak tasarımı: Nahide Dikel
Sayfa tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Gülçin Erol Kemahlıoğlu

Baskı: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Dudullu Organize San. Bölgesi 1. Cad. No: 16 Ümraniye-İstanbul
Tel: 444 44 03 • Fax: (0216) 365 99 07-08 • www.bilnet.net.tr
Sertifika No: 31345

1. baskı: (5 cilt) Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., İstanbul, 1936
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Kasım 2017
ISBN 978-975-08-4109-5

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2017
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 34433 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İçindekiler

Halit Ziya ve *Kırk Yıl* Üzerine (Abdullah Uçman) • 7
Halit Ziya Bey'in hatıraları büyük bir ehemmiyete
haizdir! Niçin? (Mehmet Asım) • 19

Kırk Yıl • 21

Dizin • 557

Halit Ziya ve *Kırk Yıl* Üzerine

Kırk Yıl, edebiyat tarihçileri tarafından Türk edebiyatının ilk büyük romancısı kabul edilen Halit Ziya Uşaklıgil'in, çocukluğundan başlayarak hemen hemen bütün ayrıntılarıyla hayatının ilk kırk yılını anlattığı bir hatıra kitabıdır. Burada onun okul hayatıyla iş hayatı, aile çevresiyle arkadaş ve dost çevresi, küçük yaştan itibaren edebiyata karşı ilgisi ve edebiyat dünyasına girişiyle hayata atıldığı II. Abdülhamit devrinde bizzat şahit olduğu 93 Harbi felâketi, Ayastefanos Antlaşması, Ermeni komitacıların Karaköy'deki Osmanlı Bankası'nı basması, Yıldız'da Sultan Abdülhamit'e yönelik Bomba Hadisesi, İkinci Meşrutiyet'in ilânı, 31 Mart Vak'ası gibi devrin bütün önemli siyasî ve sosyal olayları hakkında ilk elden bilgiler yer alır.

Konuyla ilgili kaynaklara baktığımızda ecdadımız nedense şahsi hayat hikâyelerinin başkaları tarafından bilinmesini istemediklerinden, Batı dünyasında olduğu gibi, hatıralarını yazma konusuna pek sıcak bakmamışlar, dolayısıyla bu türde fazla eser ortaya koymamışlardır. Batı dünyasıyla her bakımdan daha sıkı ilişkilerin başladığı Tanzimat'tan önceki yıllarda Bâbü'r Şah'ın (1483-1530) *Bâbü'rname*, Gülbeden'in (1523-1603) *Hümâyunnâme* ve Aşçı Dede'nin hatıraları (XIX. yüzyıl) dışında bu türde pek fazla esere rastlanmaz. Tanzimat'tan sonraki yıllarda ise öncelikle Akif Paşa, Mustafa Reşit Paşa, Mithat Paşa, Süleyman Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Sait Paşa ve Tahsin Paşa gibi devlet adamlarıyla Ebüzziya Tevfik, Menapirzade Nuri, Ahmet Rıza, Mîzancı Murat, İbrahim Temo, Mehmet Reşit, Ali Cevat, Kâzım Nâmi (Duru), Halil Mentеше ve Rıza Tevfik gibi siyasî şahsiyetlerin devrin çeşitli olaylarıyla ilgili hatıraları dikkati çeker. Bu dönemde Ziya Paşa, Abdülhak Hâmit, Ahmet Mithat Efendi ve Muallim Naci gibi edebiyatçılarla başlayan hatıralarını yazma alışkanlığının İkinci Meşrutiyet'ten sonraki yıllarda giderek arttığını görürüz.

Halit Ziya'nın, altmış yaşlarında iken kaleme aldığı *Kırk Yıl* adlı hâtîrâtında bu hatıraları acı tatlı bir bakıma hayatının ilk kırk yılının

bir muhasebesini yapmak, biraz da gelecek nesillere bizzat yaşadığı devrin birtakım önemli olayları hakkında doğru bilgi vermek amacıyla yazdığı anlaşılmaktadır. Bu hatıraları dikkatle okuduğumuzda yakın denebilecek tarihimizin çeşitli önemli siyasî ve sosyal olayları hakkında ilk elden bilgiler edinmemiz mümkün olur.

Halit Ziya, çevresinde daha çok Uşşakizadeler diye tanınan ve bir kolu İzmir'e yerleşerek halı ticareti yapan Helvacızadeler ailesine mensuptur. "Helvacızade" markasının 1869 Paris Umumi Sergisi'nde altın madalya ve berat alması, ailenin halı ticaretindeki başarısını göstermektedir. Halit Ziya, 1865 yılında İstanbul'da Eyüp semtinde dünyaya gelir. Büyükbabası Hacı Ali Efendi, İstanbul'daki mağazanın başına oğlunu getirmekle beraber, esasında Halit Ziya'nın babası Hacı Halil Efendi ticaretle pek ilgisi olmayan, Mevlâna ve Hâfız-ı Şirazî hayranı, daha çok tasavvufa ilgi duyan biridir. Halit Ziya, Halil Efendi ile Behiye Hanım'ın Fitnat Hanım ve Ethem Bey'den sonra dünyaya gelen üçüncü ve en küçük çocuğudur. Çocukluk ve gençlik yılları, babasının Saraçhanebaşı'nda, bugün Tayyare Şehitleri Anıtı'nın bulunduğu yerde yaptırdığı bir konakta Habeş uşaklar, Çerkez cariyeler, kalfalar, dadılar, halayıklar ve ağalar arasında oldukça müreffeh bir ortamda geçer. Aile sıcak yaz aylarını Üsküdar'da Salacak sahilinde İhsaniye'deki yalıda geçirir. Halit Ziya'nın Mercan'da bir mahalle mektebinde başlayan tahsil hayatı, daha sonra evlerine yakın bir sübyan mektebi ile Fatih Askerî Rüştiyesi'nde devam eder.

Halit Ziya'nın küçük yaşta başlayan okuma tutkusunu, diğer taraftan edebiyat ve tiyatroya duyduğu ilgi dolayısıyla, onu, eline geçen yerli ve yabancı her türlü kitabı okumaya yöneltir. Özellikle, tasavvufa ilgi duyan babasının anlaşılmasız bir şekilde oğlunun kolundan tutup bazı geceler onu Fatih'ten Çarşıkapı'ya Gedikpaşa Tiyatrosu'na götürmesi sayesinde, çocuk yaşta yerli ve yabancı birçok tiyatro oyunu seyreder; eline geçen tiyatro eserlerini okur, hatta mahalle arkadaşlarıyla birlikte bir kısım metruk ve salaş yerlerde bazı oyunlar temsil eder. Bazı geceler konağa gelen babasının misafirlerine gazete haberleri okur. 93 Muharebesi'nden (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) önce annesiyle birlikte ablasıyla eniştesini Serez'e ziyarete gidişi ise Halit Ziya'nın unutamadığı çok önemli çocukluk hatıralarından biridir.

Ancak 93 Harbi'ni takip eden günlerde İstanbul'da işleri bozulan Hacı Halil Efendi'nin ailesiyle birlikte İzmir'e dönmesiyle, Halit Ziya'nın hayatında yeni bir dönem başlar. Burada önce bir süre İzmir Rüştüyesi'ne devam ederse de, büyükbabasının okulun eğitim tarzından memnun kalmaması üzerine, özel hocalardan Farsça, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Rumca dersleri almaya başlar. Geceleri misafirlerle ev halkına gazete okumaları burada da devam eder. Küçük yaşta Batı dillerine ilgi duyması, ileriki yıllarda Halit Ziya'nın önünde yepyeni ufuklar açacaktır. Bir süre sonra, çevrenin tepkilerine ve baskılarına rağmen, Ermeni Katolik rahiplerinin açtığı ve sadece Ermeni ve Rum çocuklarıyla Levanten çocuklarının okuduğu, özel Mekhitarist Okulu'na gönderilir. Okula başladığı daha ilk günden itibaren Fransızca eğitim yapılan ve Türk okullarından farklı bir havanın hâkim olduğu, çok değişik bir eğitim programının uygulandığı bu okulda bir yandan alafanga ve Levanten çevrelerle temas ederken bir yandan da bazı yerli ve yabancı yazarları okumaya başlar. Bunlar arasında E. Sue, J. Verne, C. Flammarion, A. Dumas ve Racine gibi Fransız yazarlarıyla Namık Kemal'in bir kısım eserleri ve Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh*, *Hüseyin Fellâh*, *Felâton Bey'le Râkım Efendi* ile *Kırk Ambar* ve *Letâif-i Rivâyât*'ı vardır. Yine bu sırada A. Dumas, Scribe ve Racine'den acemice de olsa bazı tercümeler yapar.

Halit Ziya hatıralarında, okuldaki eğitim sistemini ve disiplini anlatırken, ister istemez kendisinin daha önce İstanbul'da ve İzmir'de okuduğu ve yakından tanıdığı Türk okullarındaki eğitim sistemiyle mukayese yapma gereği duyar ve onların daha başarılı olmalarının sebeplerini burada bütün ayrıntılarıyla dile getirir. Rüştüelerde hâlâ *Avâmil*, *Emsile*, *Bina* ve *İzhar* gibi devrin eğitim sisteminin çok gerisinde kalmış medrese dersleri okutulurken, Alliance İsrâélite'lerde ise Racine'ler, Flaubert'ler, Balzac'lar ve Zola'lar okutulmaktadır. Esasen Halit Ziya'nın Batı dünyasının sanat, edebiyat ve kültürüyle teması burada öğrendiği Fransızca sayesinde olur.

1883 yılında okuldan mezun olunca biraz da bazı maddî sebepler dolayısıyla tahsiline devam edemese de, başta ticarethanenin avukatı Auguste de Jaba olmak üzere bazı hocalarının tavsiyesiyle Paris'ten getirttiği klasik, romantik, realist ve natüralist akıma mensup Fransız yazarlarının külliyat halinde hikâye ve romanlarını okur. Onlar gibi yazmayı hedeflediği romancılar arasında A. Daudet, C. Dickens, Gon-

court Kardeşler, Maupassant, G. Flaubert, Stendhal, Balzac ve Zola gibi yazarlar ön sıradadır. Bir yandan da İzmir'e gelen gezici İtalyan ve Fransız opera ve operet kumpanyalarının temsilini izler. Mart 1883'te *Hazine-i Evrak*'ta ilk yazısı yayımlanır. Ertesi yıl, arkadaşları Tevfik Nevzat ve Bıçakçızade Hakkı ile *Nevruz* (Mart-Ağustos 1884, 12 sayı) adıyla bir dergi çıkarmaya başlar. Burada A. de Musset ve V. Hugo'dan mensur şiir tercümelere yapar; G. Ohnet'den çevirdiği *Demirhane Müdürü* romanını tefrika halinde yayımlar.

1885 yılında bir tavsiye mektubuyla, Hariciye'ye memur olmak üzere İstanbul'a giderse de amacına ulaşamaz; ancak bu İstanbul seyahatinde Muallim Naci ile Ebüzziya Tevfik'i tanıma fırsatı bulur. Burada dikkatimizi çeken hususlardan biri de, Halit Ziya'nın çocukluğunu geçirdiği İstanbul ile henüz aradan geçen altı yedi yıl gibi kısa bir süre içinde hayat tarzı itibarıyla süratle değişen İstanbul'u mukayese etmesidir. Yine bu sırada Abdülhalim Memduh vasıtasıyla tanıştığı kitapçı Arakel'in teklifi üzerine *Garptan Şarka Seyyâle-i Edebiye: Fransa Edebiyatının Numune ve Tarihi* adıyla, Türkçede Fransız edebiyatı hakkında ilk kaynak kabul edilen bir eser kaleme alır. Dönüşünde, İzmir Rüştüyesi'ne Fransızca, İzmir İdadisi'ne Fransızca, Türkçe ve edebiyat muallimi; Osmanlı Bankası'na da tercüman ve muhasip olarak tayin edilir.

1886 yılında yakın arkadaşı Tevfik Nevzat'la birlikte çıkarmaya başladığı *Hizmet* gazetesi ise, Halit Ziya'nın edebî hayatında önemli bir dönüm noktası teşkil eder. Burada telif ve tercüme hikâye ve romanlar, mensur şiirlerle Türk ve dünya edebiyatının çeşitli meseleleriyle ilgili makaleler yayımlar. Bütün bu edebî faaliyetleriyle artık İstanbul basınında da adından söz edilmeye başlanır.

Sırayla *Sefile* (tefrika, 1887), *Bir İzdivacın Tarih-i Muâşakası* (1888), *Bir Muhtıranın Son Yaprakları* (1888), *Nemîde* (1889), *Mensur Şiirler* (1889), *Mezardan Sesler* (1889), *Bir Ölünün Defteri* (1889), *Ferdi ve Şürekâsı* (1892) ve bütün bunlardan daha önemlisi *Hikâye* (1891) adlı kitabı, hep bu yılların eserleri arasındadır. Adı yanlış anlaşılmaya yol açan *Hikâye*'de, Batı'da doğan ve gelişen roman sanatının ne olduğunu, bu türün ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını, ne gibi gelişmeler gösterdiğini; Türk edebiyatındaki başlangıç ve gelişmesini de ele alan Halit Ziya'nın bu eseri, aynı zamanda Türk edebiyatında doğrudan doğruya roman üzerine kalem almış ilk incelemedir.

1888'de çok sevdiği annesini kaybeder; ertesi yıl Sadık amcasıyla birlikte iki ay süren ve İtalya, İsviçre ve Fransa'yı içine alan bir Avrupa gezisine çıkar. Dönüşte, Osmanlı vezirlerinden Köse Raif Paşa'nın yeğeni Memnune Hanım'la evlenir. Ertesi yıl peş peşe büyük acılar yaşar: Önce, üzerinde büyük emeği olan büyükbabasını, arkasından amcasını, onun arkasından da ilk çocuğu Vedide'yi kaybeder. Bu arada banka müdürüyle bir anlaşmazlık yüzünden, çalıştığı Osmanlı Bankası'ndan ayrılır. Kısa bir süre sonra şehrin yeni valisi Abdurrahman Paşa'nın teklifi üzerine Vilayet Mesâlih-i Ecnebiye Kalemi başkâtipliğine getirilir (1893).

Aynı yıl İstanbul'dan Reji İdaresi'nden başkâtiplik teklifi alınca, hiç düşünmeden, on üç yıl süren İzmir defterini kapayarak İstanbul'a gelir (Mart 1893). Nisan 1909'a kadar tam on altı yıl sürecek Reji İdaresi'ndeki görevi sırasında fazla zamanını almayan resmî işlerin dışında kalan vaktinin büyük bir kısmını edebî çalışmalarına ayırma imkânı bulur. Reji'deki çalışma odası kısa zamanda başta Mehmet Rauf olmak üzere, Hüseyin Cahit ve Hüseyin Suat gibi genç yazarların sık sık uğradığı bir edebiyat mahfili haline gelir. Yine bu sırada dönemin önde gelen edebiyatçılarından Ali Ekrem, Ahmet İhsan, Ahmet Hikmet, Safveti Ziya, Hüseyin Sîret, Rıza Tevfik, Ahmet Mithat Efendi, Recaizade Ekrem, Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin ve Ahmet Rasim'le tanışır, her biriyle ayrı ayrı dostluklar kurar. *Servet-i Fünun*'da birkaç hikâyesi ile *Mekteb* mecmuasında, daha sonra bir soruşturmaya sebep olacak, "Sanskrit Tarih-i Edebiyatı: Vedalar" (nr. 1, 11 Ocak 1894) adlı bir makalesi yayımlanır.

Recaizade Ekrem'in önyak olmasıyla Tevfik Fikret'in Şubat 1896'dan itibaren *Servet-i Fünun* mecmuasının başına geçmesi ve derginin giderek edebî bir hüviyet kazanmasıyla birlikte, artık burada yazmaya başlar. Kısa sürede Cenap Şahabettin, Hüseyin Cahit, İsmail Safa ve Mehmet Rauf'un da katılmasıyla teşekkül etmeye başlayan Edebiyat-ı Cedîde hareketine böylece o da dahil olur. Edebiyat-ı Cedîde topluluğunun bir nevi poetikası kabul edilen *Mâi ve Siyah* romanının *Servet-i Fünun*'da tefrika suretiyle yayımlanması (Mayıs 1896-Mart 1897), hemen arkasından kitaplaşması, adının daha geniş bir çevrede duyulmasını sağlar. Ertesi yıl yine *Servet-i Fünun*'da bu defa *Aşk-ı Memnu* romanı tefrika halinde yayımlanır (Şubat 1899-Mayıs 1900). Bu arada, *Servet-i Fünun*'un yanında *Musavver Fen ve Edeb* dergisiyle *İkdam* ve *Sabah* gazetelerinde ya-

yımlanan kısa hikâyelerini *Bir Şi'r-i Hayal* (1897), *Solgun Demet* (1898) ve *Bir Yazın Tarihi* (1900) adlı kitaplarda bir araya getirir. Doğrudan doğruya Edebiyat-ı Cedîde hareketini hedef alan eski-yeni tartışmalarının mümkün olduğu kadar uzağında durmaya çalışan Halit Ziya, bu sırada ortaya çıkan polemiklere de katılmaz. 1901 yılında, bu sefer *Kırık Hayatlar* romanı tefrika edilirken Hüseyin Cahit'in bir yazısı yüzünden *Servet-i Fünun* tatil edilince, tefrika yarım kalır; derginin geçici bir süre kapanmasıyla birlikte onun yazı hayatı da önemli ölçüde aksar.

Bu yıllarda Ahmet Haşim, Hamdullah Suphi, İzzet Melih, Reşit Saffet gibi isimlerin Halit Ziya vasıtasıyla Reji İdaresi'ne girmesiyle, burada genç şair ve yazarlardan edebî bir muhit oluşmaya başlar. Ancak biraz da devrin siyasî şartları dolayısıyla İkinci Meşrutiyet'in ilân edildiği 1908'e kadar Halit Ziya'nın edebî faaliyetleri büyük ölçüde sekteye uğrar.

1908'de Reji Komiserliği'ne tayin edilen Halit Ziya, aynı günlerde Dârülfünun'da Batı Edebiyatı Tarihi ile Estetik dersleri vermeye başlar. İkinci Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte hareketlenen basın dünyasında bu sefer *Sabah*, *Tanin*, *Mehâsin*, *Şûrâ-yı Ümmet*, *Musavver Muhit* ve *Resimli Kitap* gibi çeşitli gazete ve dergilerde adı tekrar görünür. Ayrıca Sahne-i Osmânî'nin edebî heyeti ile Aralık 1908'de kurulan Türk Derneği'nin kurucuları arasında yer alır. 31 Mart Olayı'ndan kısa bir süre önce bazı arkadaşlarıyla birlikte o da fiilen İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girer. Daha sonra, cemiyetin teklifi üzerine Sultan V. Mehmet Reşat'ın Mabeyin başkâtibi olarak Dolmabahçe Sarayı'nda çalışmaya başlar (Nisan 1909).

Halit Ziya'nın *Kırk Yıl* adlı hâtırâtı, ana hatlarıyla özetlemeye çalıştığım şekilde, kendisinin Sultan V. Mehmet Reşat'ın Mabeyin başkâtibi olarak Dolmabahçe Sarayı'na tayiniyle birlikte sona ermektedir.

Onunla hemen hemen aynı dönemde yaşayan ve onun yaşadığı benzer olaylara şahit olan mesela Rıza Tevfik'in *Biraz da Ben Konuşayım*, Halide Edib'in *Mor Salkımlı Ev*, Mehmet Rauf'un *Edebî Hatıralar*'ı ile Hüseyin Cahit'in *Edebî Hatıralar*'ını *Kırk Yıl* ile birlikte okuduğumuz zaman bazı benzerlikler yanında büyük ölçüde farklılıklarla da karşılaşırız. Tabii bu farklılıkların başında Halit Ziya'nın kişiliğinden ileri gelen bazı özellikler derhal göze çarpar. Mesela Halit Ziya, aralarında birtakım tatsız olaylar geçen kişilerin

adlarını hatıralarında asla zikretmez, canını yakan bu tür olayların üzerinde fazla durmamayı tercih eder.

Aşağı yukarı birbirine yakın hacimde toplam olarak 146 bölümden meydana gelen ve yaklaşık 555 sayfayı bulan bu hatıralarda dikkatimizi çeken ve vurgulanması gereken birçok önemli husus söz konusudur. Ben de burada bunlardan da kısaca söz etmek gerektiğini düşünüyorum.

Hepimizin hayatında kader veya talih dediğimiz, adeta hayat çizgimizi belirleyen bazı olaylar vardır. İşte Halit Ziya'nın da İzmir'de bir Katolik mektebinde okuması, 1885 yılında hem de bir tavsiye mektubuyla, Hariciye'ye memur olmak üzere İzmir'den İstanbul'a geldiği halde buraya girmesinin mümkün olmaması... 1890'larda, babasıyla ticaret yapan Lanchenbacher adlı Musevi asıllı bir tüccarın, bir gün mağazada onun Flaubert'in *Salambo*'sunu okuduğunu görünce, babasına, "Bu çocuğu İstanbul'a gönder, o palamut ticaretinden daha iyi işler yapabilir!" diye uyarması, gerçekten onun hayatını değiştiren önemli olaylar arasındadır.

Kırk Yıl, esas itibarıyla Halit Ziya'nın şahsi hayat hikâyesi olduğu kadar aynı zamanda II. Abdülhamit devri diye adlandırılan, Osmanlı İmparatorluğu'nun artık dağılma sürecine girdiği bir devrin de ilk elden hikâyesi gibidir. Bu yıllar, aynı zamanda edebiyat dünyasında eski-yeni mücadelesinin yaşandığı, matbuat âleminin iki kutuplu bir duruma düştüğü, sansürün, her türlü kıskançlık ve çekememezliklerin hüküm sürdüğü bir devirdir.

Böyle bir ortamda, kısmen de olsa alafranga ve Levanten bir muhit içinde yetişmiş, yabancı bir okulda Batılı bir eğitim almış, Batı kültürüyle yetişmiş, her sahada olduğu gibi edebiyatta da yenileşmenin gerekliliğine inanan Halit Ziya'nın yenilik taraftarı Servet-i Fünun topluluğu içinde yer alması son derece tabii görünmektedir. Dolayısıyla, aynı topluluğa mensup diğer arkadaşları gibi o da, her fırsatta bir yandan eski zihniyetin temsilcisi olarak takdim edilen Muallim Naci ile Baba Tahir'e ve onların taraftarlarına hücum ederken, bir yandan da II. Abdülhamit etrafında oluşan siyasi ve sosyal havayı eleştirmekten geri kalmaz.

II. Abdülhamit'in saltanat yıllarında (1876-1909) başta İstanbul olmak üzere memleketin çeşitli vilayetlerinde birçok gazete ve mecmua yayımlanmakta, matbuat "kanun dairesinde" serbestçe yayın yapabilmektedir ama Encümen-i Teftiş ve Muayene adlı san-

sür kurulundan her şeye kolay kolay basım izni çıkmamaktadır. Nitekim Halit Ziya'nın *Hizmet* gazetesinde tefrika edilen *Sefile* adlı romanı da “âdâb-ı İslâmiyeye aykırı” bulunarak kitap halinde yayımlanmasına izin verilmez. Sansürden kaçırmak için *Dayda* adlı anlamsız bir kitap ismi nedense tehlikeli bulunurken, son derece masumane bir edebiyat tartışması olan “Dekadanlık” bile “anarşi” ile özdeşleştirilmeye çalışılır.

Sonraki yıllarda Jöntürk hareketini meydana getirecek olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşundan itibaren sonraki birkaç nesil üzerinde adeta bir saplantı halindeki Abdülhamit düşmanlığı, Tevfik Fikret'in “Bir Lâhza-i Teahhur” manzumesinde olduğu gibi Ermeni ihtilâlcileri alkışlayacak ölçüde olmasa da, bu hatıralarda da, ondan pek de aşağı kalır mahiyette olmadığı dikkatimizi çeker.

Daha Sultan Abdülmecid devrinde 1857 yılında resmen yasaklanmış olmasına rağmen gayrimeşru yollarla daha uzunca bir süre devam eden köle ve cariye ticaretiyle ilgili olarak bu hatıralarda da çeşitli anekdotlarla karşılaşırız. Hem İstanbul'da Saraçhanebaşı'ndaki konakta hem de İzmir'de büyükbabasının evinde, ailenin bir ferdi kabul edilen dadılar, kalfalar, halayıklar, lalalar ve cariyeler mevcuttur. Bunların bir kısmının hazin hayat hikâyeleri, daha önce anne, teyze veya hala olarak onları bizzat tanıyan Ahmet Mithat Efendi, Abdülhak Hâmit, Samipaşazade Sezai ve Hamdullah Suphi gibi bazı şair ve yazarların eserlerine konu olduğu gibi, Halit Ziya da burada ağabeyi Ethem Bey'e âşık olup veremden ölen Gülter adlı genç bir cariyenin hazin hikâyesi ile ondan biraz farklı olarak “Ferhunde Kalfa” hikâyesinde bir türlü evlenemeyip yuva kuramayan talihsiz bir kalfanın hikâyesini anlatır. Onların ölümleri ise, ailenin küçük fertlerinden “Hacca gitti!” denilerek gizlenmeye çalışılır.

Hatıralarda dikkatimizi çeken konulardan biri de görücü usulü evlilik meselesidir. Osmanlı toplumunda öteden beri süregelen ana-babanın isteği veya baskısıyla yapılan görücü usulü evliliğin, artık kesin olarak Batılılaşmaya başladığımız Tanzimat'tan sonraki yıllarda başta Şemsettin Sami, Namık Kemal, Recaizade Ekrem ve Ahmet Mithat Efendi gibi yazarların roman ve tiyatro eserlerinde eleştirisi yapılırken, yaşanan hayatta bu uygulamanın hâlâ devam ettiği görülmektedir. Nitekim kadının bir şahsiyet olarak toplum hayatında henüz mevcut olmadığı bu yıllarda Halit Ziya gibi Batı kültürüyle yetişmiş, Levanten çevrelerle yakın teması olan birinin